

СЕКЦІЯ 7

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ

PECULIARITIES OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MALE JUVENILE CONVICTS

У статті представлені результати проведеного емпіричного дослідження різних аспектів прояву емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених чоловічої статі. Наведено порівняльний аналіз між групами неповнолітніх засуджених чоловічої статі та підлітків з умовно нормативною поведінкою. Досліджувану вибірку склали підлітки чоловічої статі старшого підліткового віку у кількості 626 осіб. Емпіричне дослідження здійснювалось у межах наступних підходів до визначення емоційного інтелекту: моделі здібностей Дж. Мейера, П. Селовея та Д. Карузо (методики MSCEIT та SREIT), семифакторної моделі К. Барчард, змішаної моделі Д. Люсіна. В результаті інтерпретації даних встановлено, що неповнолітні засуджені відрізняються від неповнолітніх з нормативною поведінкою вірогідно меншими показниками за трьома шкалами методики MSCEIT, а саме: «Емоційна фасилітація мислення», «Здатність розуміти й аналізувати емоційну інформацію», «Здатність до усвідомленої регуляції емоцій для особистісного зростання й поліпшення міжособистісних стосунків»; у групі неповнолітніх засуджених у порівнянні із групою підлітків з нормативною поведінкою виявилися меншими показники за шкалами «Регуляція емоцій» та «Використання емоцій у вирішенні проблем» та не виявлено відмінностей у показниках за шкалою «Оцінка та вираз емоцій» (методика SREIT); у неповнолітніх засуджених зафіксовані вірогідно менші показники за шкалами «Співпереживання радості», «Співпереживання нещастя», «Емпатія» (опитувальник К. Барчард); у неповнолітніх засуджених зафіксована менша обізнаність щодо емоційних станів оточуючих, недостатність їх розуміння та менша спроможність спричиняти появу певних емоцій у партнерів за міжособистісним спілкуванням, а також трансформувати власні переживання та почуття (методика Емін Д. Люсіна).

Ключові слова: емоційний інтелект, емпіричне дослідження, неповнолітні засуджені чоловічої статі, підлітки, нормативна поведінка.

The article presents and describes the results of an empirical study of various aspects of emotional intelligence in male juvenile convicts. A comparative analysis between groups of juvenile male convicts and adolescents with normative behavior is presented. The study sample consisted of 626 older male adolescents. Empirical research was carried out within the following approaches to the definition of emotional intelligence: the ability model of J. Mayer, P. Salovey, D. Caruzo (MSCEIT and SREIT), seven-factor model of K. Barchard, the mixed model of D. Lucine. Interpretation of the data showed that juvenile convicts differ from adolescents with normative behavior in significantly lower indicators on three scales of the MSCEIT, such as: "Emotional facilitation of thinking", "Ability to understand and analyze emotional information", "Ability to conscious for personal growth and improvement of interpersonal relations"; in the group of juvenile convicts indicators on the scales "Regulation of emotions" and "Using emotions to solve problems" are probably lower compared to the group of adolescents with normative behavior and no differences were found in the indicators on the scale "Evaluation and expression of emotions" (SREIT); juvenile convicts showed lower scores on scales "Empathy for joy", "Empathy for unhappiness", "Empathy" (K. Barchard test); juvenile convicts expressed less awareness of the emotional state of others, lack of understanding and less ability to provoke certain emotions in interpersonal partners, as well as to transform their own experiences and feelings (D. Lucine Emln test).

Key words: emotional intelligence, empirical study, male juvenile convicts, adolescents, normative behavior.

УДК 159.942
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.29>

Євдокімова О.О.

д. психол. н., професор,
завідувач кафедри соціології
та психології
Харківський національний університет
внутрішніх справ

Приймаченко О.М.

к. психол. н., доцент кафедри психології
Університет митної справи та фінансів

Протягом десятиліть кореляти злочинної поведінки ставали предметом досліджень у декількох сферах, включаючи психологію, соціологію та криміналістику. Серед багатьох корелятивних інтересів були приділені інтелекту та особистості. З одного боку, правопорушники, як правило, мають нижчий коефіцієнт інтелекту ніж люди з нормативною поведінкою, з іншого боку, злочинна поведінка може бути пов'язана з кількома змінними особистості, включаючи: високий рівень екстраверсії, психотизму та невротизму; низький рівень само-

контролю; та високий рівень негативної емоційності, пов'язаний з труднощами в контролі імпульсів [9].

За результатами психолого-педагогічних досліджень, емоційний інтелект виступає значущим фактором делінквентності, а серед чинників та причин скоєння злочинів неповнолітніми, чималу роль відіграють їх комунікативні деструкції: ускладнене спілкування, конфліктна взаємодія, деструктивні взаємини з оточуючими, нездатність до співпереживання, до розуміння почут-

тів і емоцій іншої людини та своїх власних. Дослідники напряму пов'язують психологічні бар'єри делінквентів з проблемами в їх емоційній сфері (агресивність, депресивність, дратівливість, емоційна лабільність, суб'єктивне відчуття самотності, тривожність, фрустрація, ригідність тощо) [7, 10].

У багатьох роботах, присвячених неповнолітнім, підкреслюється важлива роль емоційного інтелекту в міжособистісних стосунках. Емоційний інтелект розглядається як умова успішності взаємодії з іншими, впливу на інших, пов'язана з лідерськими якостями, яка сприяє висунуванню на лідерську позицію в групі [1], дозволяє підліткам бути ефективними в колективі, покращувати психологічний клімат класу, а також легко адаптуватися до нових умов, в тому числі і до нових компаній [1].

Нами було проведено емпіричне дослідження прояву різних аспектів емоційного інтелекту у неповнолітніх засуджених чоловічої статі, результати яких порівнювались з вибіркою підлітків з нормативною поведінкою. Емпіричною базою дослідження виступили державні установи Курязька виховна колонія, Кременчуцька виховна колонія і загальноосвітні школи м. Дніпра. Досліджувану вибірку склали підлітки чоловічої статі старшого підліткового віку у кількості 626 осіб. Досліджувані були розподілені за двома групами. До першої групи потрапили неповнолітні засуджені чоловічої статі загальною кількістю 301 особа. До другої групи увійшли 325 підлітків старшого підліткового віку з умовно нормативною поведінкою, які навчалися у загальноосвітніх школах м.Дніпра.

Наявність у сучасній психологічній науці різних моделей емоційного інтелекту, за думкою Д. Люсіна, визначає доцільність одночасного використання з метою вивчення й оцінювання цього психологічного феномену різних методичних підходів як у науковому пошуці, так і прикладних дослідженнях [3, с. 265]. Так, в нашому емпіричному дослідженні ми спирались на декілька взаємодоповнюючих підходів до тлумачень EI та застосовували відповідний інструментарій: модель здібностей Дж. Мейера, П. Селовея та Д. Карузо та одно-

іменний тест MSCEIT v. 2.0 (The Mayer-Salovey-Caruzo Emotional Intelligence Test), адаптований О. Сергієнко й І. Ветровою [2]; методика SREIT, яка також ґрунтується на моделі ЕІ Дж. Мейера, П. Селовея та Д. Карузо (Self Report Emotional Intelligence Test), створену Н. Шутте з колективом співавторів, в адаптації І. Ветрової [2]; семифакторну модель на основі змішаного підходу до розуміння EI К. Барчард та відповідний опитувальник EI, адаптований Г. Князевим, Л. Митрофановою та О. Разумниковою [8]; авторське розуміння EI у внутрішньоособистісному та міжособистісному контексті Д. Люсіна та його опитувальник EmIn [3].

Результати дослідження емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою, отримані за методикою MSCEIT, наведено у таблиці 1.

Як було встановлено, неповнолітні засуджені відрізняються від неповнолітніх з нормативною поведінкою вірогідно меншими показниками за трьома з чотирьох шкал методики MSCEIT, а саме, «Емоційна фасилітація мислення» (відповідно $0,24 \pm 0,05$ та $0,36 \pm 0,03$, $t = 2,06$, $p \leq 0,05$), «Здатність розуміти й аналізувати емоційну інформацію» ($0,26 \pm 0,04$ та $0,39 \pm 0,05$, $t = 2,03$, $p \leq 0,05$), «Здатність до усвідомленої регуляції емоцій для особистісного зростання й поліпшення міжособистісних стосунків» ($0,21 \pm 0,02$ та $0,29 \pm 0,03$, $t = 2,22$, $p \leq 0,05$).

Виявлені відмінності дозволяють стверджувати, що неповнолітні засуджені характеризуються низкою особливостей, зміст яких розкриємо нижче.

Ці досліджувані є менш здатними розпізнавати емоції, продуктивні в контексті процесів фасилітації тієї чи іншої діяльності, визначити ступінь корисності різноманітних емоцій у наявній ситуації, змалювати власні емоційні переживання, тобто, в цілому характеризуються менш вираженою здатністю застосовувати емоції з метою інтенсифікації не лише мислення, але й діяльності, фасилітувати мислення через емоції.

Представники цієї групи є менш спроможними зрозуміти емоційний сенс ситуації у когнітивному ракурсі, трансформацію та взаємо-

Таблиця 1

Показники емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою за методикою MSCEIT (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Ідентифікація емоцій	0,27±0,03	0,34±0,05	1,20	-
Емоційна фасилітація мислення	0,24±0,05	0,36±0,03	2,06	0,05
Здатність розуміти й аналізувати емоційну інформацію	0,26±0,04	0,39±0,05	2,03	0,05
Здатність до усвідомленої регуляції емоцій для особистісного зростання й поліпшення міжособистісних стосунків	0,21±0,02	0,29±0,03	2,22	0,05

дію емоцій, причини їх мінливості та змін у часі, їх обумовленість змістом подій; є менш здатними до розрізнення неоднозначних та суперечливих почуттів, усвідомлення складного поєднання емоцій в одному почутті, до накопичення досвіду переживання подібних емоцій, тобто характеризуються менш розвинутою здібністю розуміти та аналізувати емоційну інформацію.

Неповнолітні засуджені менш успішні в регуляції власних емоцій та підтримці в собі позитивного емоційного стану, в уявленні себе на місці іншої людини, у прогнозі розвитку ситуації міжособистісної взаємодії, емоційних наслідків своєї поведінки для оточуючих, регуляції їх емоційних станів та можливості збереження позитивних стосунків з ними, що відбиває менш досконалу здатність свідомо регулювати емоції з метою забезпечення особистісного зростання й гармонізації міжособистісних стосунків.

Відсутність вірогідних відмінностей за шкалою «Ідентифікація емоцій» свідчить про те, що неповнолітні засуджені та неповнолітні з нормативною поведінкою не відрізняються у виявах здатності до сприйняття емоцій, їх оцінювання та виразу емоційних переживань.

Використання низки методик, заснованих на самозвіті, дозволило проаналізувати особливості уявлень досліджуваних стосовно вияву різноманітних складових емоційного інтелекту.

Результати, отримані із використанням методики SREIT (Self Report Emotional Intelligence Test) наведені у таблиці 2.

У групі неповнолітніх засуджених показники за шкалою «Регуляція емоцій» (21,63±1,07) є вірогідно меншими у порівнянні із групою підлітків з нормативною поведінкою (28,58±0,82), при $t = 5,16, p \leq 0,0001$.

Також, у цій групі вірогідно меншими, на відміну від другої групи, виявилися показники за шкалою «Використання емоцій у вирішенні проблем» (29,08±0,63 та 37,26±1,57, $t = 4,84, p \leq 0,0001$).

Отже, неповнолітні засуджені є менш успішними в регуляції як власних, так і чужих емоцій, вони гірше усвідомлюють зміни емоційних станів та менш ефективно інтерпретують умови, що призводять до таких змін, менш гнучко змінюють поведінку з метою нейтралізації негативних емоцій та характеризуються меншою

варіативністю у використанні адекватних ситуації стратегій регуляції емоцій і стримування імпульсивної поведінки, а також, є менш здатними розв'язувати проблемні ситуації, застосовуючи ті чи інші, відповідні змісту такої ситуації, емоції.

Досліджувані обох груп не виявили відмінностей у показниках за шкалою «Оцінка та вираз емоцій», котра відбиває здатність до ідентифікації емоцій у їх вербальних та невербальних проявах та спроможність до адекватного виразу власних емоцій відповідно до свого стану, своїх потреб та змісту ситуації.

З метою детального вивчення емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою нами було використано опитувальник К. Барчард, яка вважає, що емоційний інтелект вміщує як особистісні, так і когнітивні субкомпоненти. Саме це визначає багатомірність цього психологічного феномену, що було враховано дослідницею у конструюванні відповідної психодіагностичної методики.

Отримані у дослідженні субкомпонентів емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою результати наведені у таблиці 3.

Позитивна експресивність демонструє вірогідно більшу вираженість у групі неповнолітніх з нормативною поведінкою у порівнянні із неповнолітніми засудженими (27,38±0,17 та 25,09±0,42, $t = 5,95, p \leq 0,0001$), які, разом з цим, виявляють істотно більшу схильність до вияву негативної експресивності (28,35±0,52 та 26,02±1,01, $t = 2,05, p \leq 0,05$). Досліджувані з нормативною поведінкою виявляють більш виражену схильність невербально виявляти позитивні емоції, тоді як неповнолітні засуджені – більш тяжіють до невербального вияву негативних емоцій. Вірогідно більші показники визначені у групі неповнолітніх досліджуваних з нормативною поведінкою (32,17±0,88) також і за шкалою «Увага до емоцій» ($t = 2,32, p \leq 0,05$). Тобто, для них більш характерною є здатність до відстежування емоцій – як власних, так і переживань оточуючих, та спроможність їх усвідомлювати. За шкалою «Прийняття рішень на ґрунті емоцій» у групі неповнолітніх засуджених (26,92±0,26) встановлені вірогідно більші показники у порівнянні з групою неповнолітніх з нормативною поведінкою (23,64±0,53), при $t = 5,56, p \leq 0,0001$. Крім того, на відміну

Таблиця 2

Показники емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та підлітків з нормативною поведінкою за методикою SREIT (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Оцінка та вираз емоцій	34,97±1,44	38,31±1,16	1,81	-
Регуляція емоцій	21,63±1,07	28,58±0,82	5,16	0,0001
Використання емоцій у вирішенні проблем	29,08±0,63	37,26±1,57	4,84	0,0001

Показники емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою за методикою К. Барчард (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Позитивна експресивність	25,09±0,42	27,38±0,17	5,95	0,0001
Негативна експресивність	28,35±0,52	26,02±1,01	2,05	0,05
Увага до емоцій	28,46±1,34	32,17±0,88	2,31	0,05
Прийняття рішень на ґрунті емоцій	26,92±0,26	23,64±0,53	5,56	0,0001
Співпереживання радості	25,74±0,91	31,36±1,65	2,98	0,005
Співпереживання нещастя	23,25±0,37	26,23±0,49	4,85	0,0001
Емпатія	24,03±1,13	29,25±1,02	3,43	0,001

Структура здібностей, що складають емоційний інтелект (за концепцією Люсіна Д.В.)

Група здібностей	Здібності
Розуміння емоцій	– розпізнати емоцію, тобто встановити сам факт наявності емоційного переживання у себе або в іншій людини; – ідентифікувати емоцію, тобто встановити, яку саме емоцію відчуває людина сама або інша людина, і знайти для неї словесний еквівалент; – зрозуміти причини, що викликали цю емоцію, і наслідки, до яких вона призведе;
Управління емоціями	– контролювати інтенсивність емоцій, перш за все приглушати надмірно сильні емоції; – контролювати зовнішнє вираження емоцій; – за необхідністю довільно викликати ту чи іншу емоцію

від респондентів з нормативною поведінкою, в неповнолітніх засуджених зафіксовані вірогідно менші показники за шкалами “Співпереживання радості” (25,74±0,91 та 31,36±1,65, t = 2,98, p ≤ 0,005), “Співпереживання нещастя” (23,25±0,37 та 26,23±0,49, t = 4,85, p ≤ 0,0001), “Емпатія” (24,03±1,13 та 29,25±1,02, t = 3,43, p ≤ 0,001). Зміст отриманих відмінностей дозволяє стверджувати, що представникам цієї групи притаманною є більша схильність приймати плани та рішення на основі почуттів, а не ґрунтувати їх на логіці. В присутності інших людей, котрі радіють чи веселяться, вони менш, ніж неповнолітні з нормативною поведінкою, схильні переживати аналогічні почуття, а присутність осіб, що переживають горе, не викликає засмучення, відчуття занепокоєння чи симпатії до тих, хто страждає.

На думку Ю.В. Саєнко, негативний досвід цінний тим, що лише долаючи труднощі, людина розвивається і досягає справжніх висот в розумінні і прийнятті себе і навколишнього світу. Будь-які страждання облагороджують, очищають душу людини; тому, хто страждає, відкриваються нові аспекти взаємин, по-іншому осмислюються власне життя і життя інших. Через переживання втрати приходиться розуміння цінності людських взаємин. Переживання страждання і горя є свідцтвами здатності по-справжньому любити і відчувати [5].

Д. Люсін, відштовхуючись від існуючих зарубіжних концепцій емоційного інтелекту, пропонує власну модель. Він інтерпретує емоційний

інтелект як здібність до розуміння своїх і чужих емоцій і керування ними [3, 4]. У розумінні Д.В. Люсіна з колегами емоційний інтелект має подвійну природу і пов’язаний, з одного боку, з когнітивними здібностями, а з іншого боку – з особистісними характеристиками [4] (табл. 4).

Здібність до розуміння емоцій визначається тим, що людина може розпізнати емоцію, тобто встановити факт існування емоційного переживання у себе чи в іншій людині; може ідентифікувати емоцію, тобто встановити, яку саме емоцію відчуває вона сама або інша людина й відшукати для неї словесний еквівалент; розуміє причини, що викликали дану емоцію, й наслідки, до яких вона призведе.

Здібність до управління емоціями визначається тим, що людина: може контролювати інтенсивність емоцій; може контролювати зовнішнє виявлення емоцій; може, за необхідності, викликати появу тієї чи іншої емоції [4]. Здібності до розуміння та управління емоціями можуть бути спрямовані як на власні емоції, так і на емоції інших людей. Таким чином автор, слідом за Г. Гарднером, говорить про внутрішньоособистісний і міжособистісний емоційний інтелект.

Сам автор відмічає, що його модель емоційного інтелекту носить попередній характер і потребує емпіричного обґрунтування й уточнення [3].

Нами було досліджено особливості міжособистісного інтелекту й внутрішньоособистіс-

Таблиця 5

Показники парціальних характеристик емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою за методикою «ЕмІн» (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Розуміння чужих емоцій	21,24 ± 1,44	27,01 ± 1,27	3,01	0,003
Управління чужими емоціями	21,30 ± 1,18	24,73 ± 1,21	2,03	0,04
Розуміння власних емоцій	23,19 ± 1,76	25,17 ± 1,09	0,96	-
Управління власними емоціями	18,06 ± 1,39	22,51 ± 0,96	3,23	0,001
Контроль експресії	14,52 ± 1,01	16,93 ± 0,63	2,02	0,04

Таблиця 6

Показники емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою за загальними шкалами методики «ЕмІн» (M ± m)

Шкали	1 група	2 група	t	p
Міжособистісний емоційний інтелект	42,54 ± 2,62	51,74 ± 2,48	2,55	0,01
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	55,77 ± 4,16	64,61 ± 2,68	1,79	-
Розуміння емоцій	44,43 ± 3,20	52,18 ± 2,36	1,95	-
Управління емоціями	53,88 ± 3,58	64,17 ± 2,80	2,26	0,02

ного у неповнолітніх засуджених та неповнолітніх з нормативною поведінкою.

Результати вивчення парціальних характеристик емоційного інтелекту за методикою «ЕмІн» Д. Люсіна у досліджуваних групах наведені у таблиці 5.

Було встановлено, що неповнолітні засуджені відрізняються від неповнолітніх з нормативною поведінкою вірогідно меншими показниками за субшкалою «Розуміння чужих емоцій» (21,24 ± 1,44 та 27,01 ± 1,27 відповідно, при t = 3,01, p ≤ 0,003), але за субшкалою «Розуміння власних емоцій» не виявляють відмінностей у показниках у порівнянні з другою групою. Що стосується субшкал «Управління чужими емоціями» та «Управління власними емоціями», неповнолітні засуджені, на відміну від неповнолітніх з нормативною поведінкою, демонструють вірогідно менші показники за обома означеними шкалами (21,30 ± 1,18 та 24,73 ± 1,21, при t = 2,03, p ≤ 0,04 та 18,06 ± 1,39 й 22,51 ± 0,96, при t = 3,23, p ≤ 0,001). Вірогідно менші показники, порівняно з нормативною групою, виявлені у групі неповнолітніх засуджених також і за субшкалою «Контроль експресії» (14,55 ± 1,01 та 16,93 ± 0,63), при t = 2,02, p ≤ 0,04.

Отже, неповнолітнім засудженим притаманною є менш досконала здатність, інтуїтивно або спираючись на зовнішні ознаки емоцій оточуючих, розуміти їх емоційні стани; збуджувати в них різноманітні емоції та нейтралізувати небажані переживання.

Ці досліджувані з меншим успіхом керують власними переживаннями, вважають менш важливою необхідність контролювати власні емоції та їх експресивні вияви, викликати емоції, що є суб'єктивно чи об'єктивно бажаними, а також пригнічувати небажані емоційні стани

й цензурувати зовнішній вияв своїх переживань. Досліджувані обох груп виявляють подібність стосовно здатності розуміти власні емоції, спроможності їх усвідомлювати та визначати, з'ясовувати джерело їх виникнення й надавати вербальні дефініції своїм емоційним переживанням.

Результати, отримані за загальними шкалами емоційного інтелекту в групі неповнолітніх засуджених та у групі неповнолітніх з нормативною поведінкою, надано у таблиці 6.

Було виявлено, що за шкалами «Міжособистісний емоційний інтелект» та «Управління емоціями» показники у групі досліджуваних з нормативною поведінкою (51,74 ± 2,48 та 64,17 ± 2,80) вірогідно перевищують показники за означеними шкалами у неповнолітніх засуджених (42,54 ± 2,62 та 53,88 ± 3,58), при t = 2,55, p ≤ 0,01 та t = 2,26, p ≤ 0,02 відповідно.

Тобто, на відміну від нормативної групи, неповнолітні засуджені виявляють меншу обізнаність щодо емоційних станів оточуючих, недостатнє їх розуміння та меншу спроможність спричиняти появу певних емоцій у партнерів за міжособистісним спілкуванням, а також трансформувати власні переживання та почуття.

Таким чином, результати емпіричного вивчення емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених у ракурсі різних підходів до його визначення, показали, що неповнолітні засуджені характеризуються менш вираженим міжособистісним інтелектом, є менш емпатичними та асертивними, менш здатними до використання емоцій для вирішення проблем, до розуміння й аналізу емоцій та до керування емоціями, більш схильними до емоційно обумовленого прийняття рішень, вияву негативної експресії. Вони гірше розуміють емоції інших та менш ефективно керують ними, виявляють

менші адаптивність і задоволеність різними аспектами життя, більшу емоційну залежність. У той час як підлітки з нормативною поведінкою більш ефективно регулюють як власні, так і чужі емоції, більш адекватно й успішно використовують емоції для вирішення проблем, виявляють більші увагу до емоцій та здатність до співпереживання позитивних та негативних емоцій оточуючих, є більш здатними до управління стресом, характеризуються більш вираженими позитивною експресивністю й прагненням реалізувати власний потенціал.

Здійснене дослідження може стати підґрунтям для подальших наукових пошуків у вивченні багатьох аспектів проблеми емоційного інтелекту неповнолітніх засуджених, як наприклад: з'ясування його взаємозв'язку з іншими особистісними конструктами, удосконалення методів і прийомів його цілеспрямованого розвитку, виявлення гендерних відмінностей тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева И.Н. Об истории развития понятия «эмоциональный интеллект». *Вопросы психологии*. 2008. № 5. С. 83–95.
2. Ветрова И. И. Развитие контроля поведения, совладания и психологических защит в подростковом возрасте: дис. к. пс. н: 19.00.13. Москва, 2011. 288 с.
3. Люсин Д.В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн. *Психологическая диагностика*. 2006. № 4. С. 3–22.
4. Люсин Д.В. Опросник на эмоциональный интеллект ЭМИн: новые психометрические данные. *Социальный и эмоциональный интеллект: от процессов к измерениям* / Под ред. Д.В. Люсина, Д.В. Ушакова. Москва: Институт психологии РАН, 2009. С. 264–278.
5. Саенко Ю.В. Развитие способности любить как один из шагов самоактуализации. *Проблемы регионального управления, экономики, права и инновационных процессов в образовании: V Межд. науч.-практ. конф.* Таганрог: ТИУиЭ. 2007. С. 84 – 86.
6. Сергиенко Е.А., И. Тест Дж.Мэйера, П. Сэловея, Д. Карузо «Эмоциональный интеллект» (MSCEIT v. 2.0): Руководство. Москва: Изд-во «Институт психологии РАН», 2010. 176с.
7. Тигунцева Г.Н. Психологические факторы возникновения коммуникативных деструкций делинквентных подростков. *Известия Иркутской государственной экономической академии*. 2015. Т.25, № 5. С. 904–912. DOI: 10.17150/1993-3541.2015.25(5).904-912.
8. Barchard K.A. Emotional and social intelligence: Examining its place in the nomological network. Unpublished Doctoral Dissertation: Department of Psychology. University of British Columbia; Canada, 2001. 177p.
9. Megreya A. M. Emotional Intelligence and Criminal Behavior. *Journal of Forensic Sciences*. 2015. Vol.60. P.84–88.
10. Mikolajczak M., Roy E., Luminet O., Fillée C. The moderating impact of emotional intelligence on free cortisol responses to stress. *Psychoneuroendocrinology*. 2007. Vol.32, iss. 8 – 10. P.1000–1012.